

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

СТАНОВИЩЕ

на

ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

на тема

**“БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА В УСЛОВИЯТА
НА ГЛОБАЛНА ФИНАНСОВА И ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА –
ПРОБЛЕМИ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ”**

(разработено по собствена инициатива)

Икономическият и социален съвет на Република България включи в Плана за дейността си през 2009 г. разработване на становище на тема

**“БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛНА
ФИНАНСОВА И ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА – ПРОБЛЕМИ,
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ”**

Становището е по собствена инициатива на ИСС и разработването му е разпределено на Постоянната комисия по икономическа политика и Постоянната комисия по труд, доходи, жизнено равнище и индустриални отношения.

С решение от съвместно заседание на двете комисии бяха определени:

- за докладчик по становището - г-н Божидар Данев – член на ИСС от група I – работодатели;

- за външен експерт по становището – инж. Силвия Тодорова – директор на дирекция “Индустриално развитие” в БСК.

Проектът на становището бе разработен и приет от съвместно (разширено) заседание на двете комисии на 10 юли 2009 г. На заседанието присъстваха и взеха участие в обсъждането на проекта представители на МТСП, НОИ, НАП, Агенцията за икономически анализи и прогнози, Агенцията по заетостта, Центъра за икономическо развитие.

Пленарната сесия на ИСС одобри настоящото становище на 22.07.2009 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

1.	Заклучения и препоръки	5
2.	Въведение: Икономиката на България след началото на кризата	9
3.	Макроикономически дисбаланси и обществени фактори, определящи високата чувствителност на икономиката ни към световните финансови и икономически сътресения	30
4.	Възможности и предложения	36

АБРЕВИАТУРИ

БВП	–	Брутен вътрешен продукт
БДС	-	Брутна добавена стойност
БНБ	–	Българска народна банка
ДМС	-	Допълнително материално стимулиране
ДОО	-	Държавно обществено осигуряване
ЕК	–	Европейска комисия
ЕС	–	Европейски съюз
ИКТ	–	Информационни и комуникационни технологии
ИСС	–	Икономически и социален съвет
МВФ	–	Международен валутен фонд
МОТ	-	Международна организация на труда
МСП	-	Малки и средни предприятия
НАП	-	Национална агенция за приходите
НАПИ	-	Национална агенция „Пътна инфраструктура”
НЗОК	-	Национална здравноосигурителна каса
НИРД	–	Научноизследователска и развойна дейност
НОИ	-	Национален осигурителен институт
НСИ	-	Национален статистически институт
ОВОС	-	Оценка за въздействие върху околната среда
ОЛП	–	Основен лихвен процент
ПЧИ	–	Преки чуждестранни инвестиции

1. *Заключения и препоръки*

1.1 Настоящата световна финансова и икономическа криза се оказва сериозен лакмус за разкриване наличието на значими структурни проблеми на българското общество и икономика. Високата чувствителност на стопанството ни към световните финансови и икономически сътресения, подсилено от макроикономическите дисбаланси и деформации в икономическата структура, поставят предизвикателства, с които трябва да се справим чрез провеждане по време на кризата на трансформация на националната икономика.

Двигател на промяната са технологичното развитие, образованието, квалификацията, преквалификацията от една страна, и промяната в отношението към труда и културата на поведение, от друга. И в **двата случая** за постигането на добри, устойчиви резултати е необходим не малък преходен период.

1.2 Необходимо е да се активизира политиката на държавата за бърза и масирана структурна оптимизация и технологична модернизация на икономиката. Да се предприемат необходимите мерки за бързо увеличаване дела на средно- и високотехнологичните продукти в структурата на производството и износа.

Сегашният икономически спад, независимо от неговата сериозност, не бива да дава повод за отлагане на мерките за повишаване на икономическата конкурентоспособност, в т.ч. и за борба срещу изменението на климата. **Кризата може и следва да се разглежда като възможност.** На изхода от рецесията трябва да тръгнем по нов път.

1.3 Структурата на производството и потреблението трябва да се промени към ниско енергопотребление и материалоемкост, с намаляващи емисии на парникови газове. Някои производства трябва да изчезнат, а други - да се развият и разраснат. Това ще доведе до загуба на съществуващи работни места, но едновременно с това ще бъдат създадени нови. Нуждите от умения и знания вече са променени и ще се променят. Тези промени изискват сериозни инвестиции.

1.4 В антикризисния план и възможностите за растеж на икономиката, в развитието на производство и дейности с по-висока добавена стойност, трябва да се предвиди опцията за по-екологосъобразна икономика. Ефективното използване на енергийните и другите природни ресурси е необходимо да се интегрира в икономическия растеж. Това трябва да се

постигне като се зачитат трите стълба на устойчивото развитие – икономически, екологичен и социален – и без да се забравя целта за растеж и работни места.

1.5 Сред мерките, които е препоръчително да се приложат, са:

1.5.1 Капитализиране на геостратегическото положение на България чрез ускорено изграждане на диверсифицирана модерна транспортна инфраструктура. Това може да се постигне с промени в законовата база, гарантираща бързо преодоляване на проблемите с одържавяване на необходимата земя за обществени нужди и чрез ускореното завършване на цифровизирания кадастър на земята.

1.5.2 Отделяне на държавата от прякото управление на търговските дружества, особено на монополните, при запазване на справедливата конкуренция и съблюдаване на обществения интерес.

1.5.3 Либерализация на енергийния пазар в съответствие с изискванията на регламентите на ЕС.

1.5.4 Развитие на пазарните механизми, насърчаващи комасацията на земята, нарастването на процента обработвана земеделска земя и повишаване на технологичната култура в селското стопанство.

1.5.5 За да се запази жизнеспособността на конкурентните отрасли и производства е необходимо да се ускорят и опростят процедурите по несъстоятелност и изчистване на задълженията между фирмите.

1.5.6 За повишаване прозрачността на работата на монополните доставчици на обществени услуги, както и за всички държавни фирми, да се въведат изисквания за разкриване на информация, аналогични на прилаганите за публичните дружества.

1.5.7 Потенциалът на ИКТ следва да бъде използван и чрез изграждане на ширококолов достъп до интернет.

1.5.8 Да се изготви регистър на коректните данькоплатци, като за тях се предвиди ускорено възстановяване на данъчния кредит по ДДС.

1.5.9 Спешно започване на преговори за продажба на емисионни права по Протокола от Киото (AAU) с цел осигуряване на приходи в размер на минимум 1 млрд. евро, аналогично на действията на Чехия, Словакия и Унгария.

1.5.10 Приходите от продажбата на квоти за емисии по схемата за търговия с емисии следва да бъдат насочени пряко за инвестиции и НИРД в областта на изменението на климата и енергоспестяването.

1.5.11 Широки възможности за образование и обучение, особено за учене през целия живот, за да може всеки да се приспособи към промените в моделите на производство и потребление.

1.5.12 Препоръчителна е промяна на системата за социално подпомагане за някои групи с пълна работоспособност и отпускането на част от помощите да става освен по подходящия критерий, но и срещу положен труд и повишена квалификация.

1.5.13 Подновяване работата на антикризисния съвет към министър-председателя с участието и на социалните партньори, където да се обсъждат проявленията на кризата и се съгласуват антикризисни мерки.

1.5.14 Правителството да задължи отрасловите министри да пристъпят към изготвянето, съвместно със социалните партньори, на браншови антикризисни програми.

1.5.15 Гражданското общество и социалните партньори трябва да участват активно в мащабните усилия за реструктурирането на икономиката. ИСС изразява готовност и желание да изиграе своята роля.

1.6 Гарантирането на стабилността и устойчивостта на пенсионната система изисква осигуряването на равнопоставеност между държавата (в ролята ѝ на работодател) и останалите работодатели и тя започне да внася за осигуряването от нея лица пълния размер на полагащата се осигурителна вноска, като се отчитат категорията и срокът на получаване на пенсията. За постигане на равнопоставеност между всички видове осигурени лица е необходимо увеличение на минималния осигурителен доход на самоосигуряващите се лица в размер, който им гарантира получаването поне на минимална пенсия за осигурителен стаж и възраст, включително чрез въвеждане на диференциран минимален осигурителен доход по основни професии и засилване на контрола върху получаваните от съответните лица доходи и заплащани вноски. Препоръчително е и увеличаване на размера на минималния осигурителен доход на земеделските стопани до този на самоосигуряващите се лица.

1.7 Банковите институции да не променят едностранно условията по договорите за кредити, вкл. лихвени проценти, обезпечения, погасителни планове и пр., и да въведат прозрачни базови лихвени проценти, като LIBOR, EURIBOR, ОЛП и др.

1.8 След подробен анализ на тесните места в административното обслужване да се аутсорсват част от дейностите към частни изпълнители.

1.9 Съществено намаление на броя на регулативните режими, ликвидиране на незаконно администрираните, ускоряване на административните услуги, включително чрез тяхната електронизация, ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика 7

обществен мониторинг на сроковете и въведените такси. Обвързване на размера на таксите с разходите за осъществяване на административни услуги.

1.10 Сериозна мобилизация на администрацията, занимаваща се с управлението на усвояването на предприсъединителни, структурни, кохезионен и аграрни фондове от ЕС за подобряване на тяхното използване като компенсиращ поток на намалението на притока на ПЧИ и външно кредитиране. Опростяване и облекчаване на правилата и процедурите за кандидатстване по отделните схеми, включително в посока избягване на корупционни практики, измами и злоупотреби.

Обща характеристика

2. Въведение: икономиката на България след началото на кризата

Макроикономическо положение: финансови и материални потоци

2.1 Брутен вътрешен продукт

Според резултатите от втората половина на 2008 г. и първото полугодие на 2009 г. е видно, че България също е засегната от световната криза, като това обхваща всички сфери на икономиката, сериозни проблеми възникват в реалния сектор, финансовия сектор и социалната сфера. Към второто тримесечие на 2009 г. българската икономика навлиза в рецесия, съпроводена с нарастване на безработицата и замразяване на инвестиционни програми. Въпреки че българската икономика е отворена и малка, натрупаните резерви и стабилността на финансовата система определят друг път на развитие на кризата – от икономически спад към възможна финансова криза. Независимо, че импулс за началното проявление на настоящите процеси бяха събития, протичащи на световните финансови пазари и рецесията в развитите страни, силата и степента на това влияние е свързана и с вътрешни причини, сред които са дисбаланси в структурата на икономиката.

Първоначалната психологическа нагласа в страната бе, че кризата ще ни отmine и ще могат да бъдат продължени широките инвестиционни програми без големи загуби за сметка на наличните резерви. Тази постановка обуслови опита да се продължи икономическото развитие без сериозна корекция на политическите методи, стратегическите планове и бюджета. Световната криза, отливът на капитали и намаляването на поръчките в промишлеността предизвикаха необходимостта от промяна на макроикономическата политика и коригиране изпълнението на бюджета за настоящата година.

През 2008 г., воден от силното вътрешно търсене, ръста в търговията с недвижими имоти, финансовото посредничество, строителството и свързаните с тях отрасли, БВП на България нарасна с 6%, достигайки 40.1% от средния за ЕС БВП на глава от населението по стандарти на покупателна способност. Забавянето на икономическите процеси и затихването на растежа започна да се забелязва и да бъде очевидно още през втората половина на 2008 г. (Таблица № 1). В реално изражение БВП за първо тримесечие на 2009 г. показва спад на икономиката с 3.5% спрямо ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика 9

съответния период на предходната година, в резултат на ограниченото търсене и намалелите местни и чуждестранни инвестиции. В номинално изражение БВП достигна до 13 961 млн. лв. в текущи цени.

Понижението на БВП през първото тримесечие на 2009 г., сравнено с четвъртото на 2008 г., е 5%. Спадът през четвъртото тримесечие на миналата година спрямо третото е 1.6 на сто. С отчитането в две последователни тримесечия на отрицателен прираст на БВП българската икономика и статистически е в рецесия.

Таблица № 1: Основни макроикономически показатели за България: края на 2008 г. и първото тримесечие на 2009г.

Период на изготвяне на прогнозите	Институция	Прогноза за 2009 г.		
		Растеж на БВП, %	Инфлация, средно за периода, %	Текуща сметка, % от БВП
Април 2008 г.	ЕК	5,6	5,9	-20,9
	МВФ	4,8	6,0	-18,9
	БНБ	6,5	4,7	-20,3
Октомври-ноември 2008 г.	ЕК	4,5	7,9	-22,3
	МВФ	4,2	7,0	-21,5
	БНБ	4,9	5,4	-21,1
Януари-февруари 2009 г.	ЕК	1,8	5,4	-24,0
	МВФ	1,0	4,7	-15,3
	БНБ	2,4	3,0	-18,3
Април 2009 г.	МВФ	-3,5	3,3	-12,0
	БНБ	Между 0,6 и - 2,0	Между 2,5 и 1,7	Между -17,2 и - 13,8

Източник: БНБ, ЕК, МВФ

Основните канали, по които навлиза международната криза в България, са ограничаване на възможностите за износ на български продукти и услуги; намаляване на притока на преки чуждестранни инвестиции; ограничаване на достъпа до кредити и повишаване на тяхната цена; намаляване на трансферите от български граждани в чужбина; намаляване на постъпленията от чуждестранни туристи; ограничаване на постъпленията от транспортни услуги.

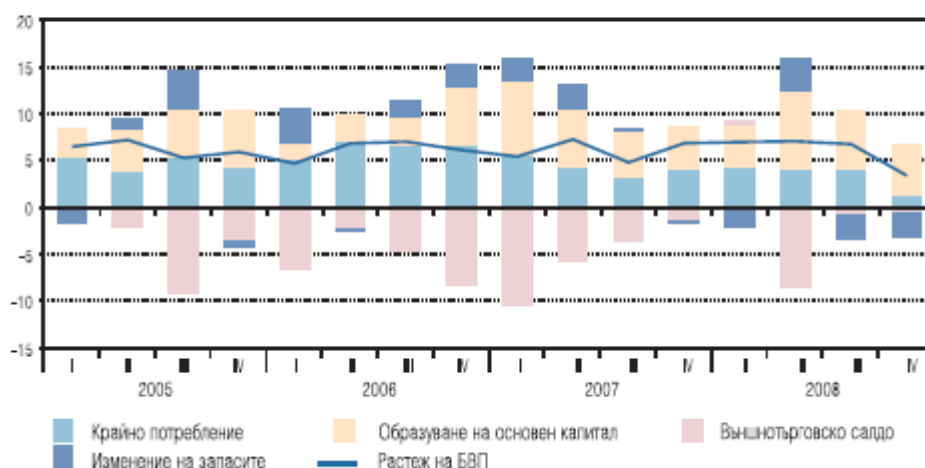
Положителни тенденции в българската икономика ще могат да се очакват не по-рано от шест месеца след като бъдат отбелязани първите сигнали за трайно възстановяване на големите икономики в Евросъюза.

2.2 Инвестиции, включително преки чуждестранни инвестиции

Тенденцията от последните години инвестициите в основен капитал да имат най-голям принос в прираста на БВП продължи и през 2008 г.

Средно за годината брутообразуването в основен капитал нарасна в реално изражение с 20.4%, допринасяйки с 6.1 пункта за икономическия растеж. През четвъртото тримесечие инвестиционната активност остана висока – физическият обем на инвестициите се повиши на годишна база с 15.8%, а приносът му за растежа е значителен, 5.4 пункта (Графика № 1).

Графика № 1: Принос по компоненти за растежа на БВП по метода на крайното използване (по тримесечия, %, пр.п. спрямо съответния период на предходната година)

Източник: НСИ, БНБ.

В отрасловата структура на преките чуждестранни инвестиции с натрупване към края на 2008 г. основен дял заемат отраслите *недвижими имоти и бизнес услуги* (22.8%), *преработваща промишленост* (18%), *финансово посредничество* (17.5%) и *търговия и ремонт* (14.3%). Тенденциите в притока на инвестиции по икономически отрасли към края на 2008 г. показват забавяне в почти всички сектори, а тези отрасли запазват основното си значение в нетния входящ поток. За първите пет месеца на 2009 г. спадът на инвестициите в сравнение със съответните месеци на 2008 г. е повече от една втора – с почти 54%. (Таблица № 2).

Таблица № 2: Приток на преки чуждестранни инвестиции в България по вид на инвестицията (млн.евро.)

	2008 г.					
	I	II	III	IV	V	I-V
Общо	329,2	344,9	528,0	722,1	519,7	2443,9
Участие в капитала	163,8	189,0	130,3	205,5	186,9	875,4
Друг капитал	124,2	114,7	356,6	472,8	288,9	1357,2
Реинвестирана печалба	41,2	41,2	41,2	43,9	43,9	211,3

	2009 г.						Разлика 2009-2008
	I	II	III	IV	V	I-V	
Общо	295,9	141,0	313,4	212,9	170,4	1133,6	- 1 310,3
Участие в капитала	99,2	151,4	234,4	173,9	136,7	795,6	- 79,8
Друг капитал	167,3	-39,7	49,6	9,6	4,3	191,0	- 1 166,2
Реинвестирана печалба	29,4	29,4	29,4	29,4	29,4	147,0	- 64,3

Източник: БНБ

От гледна точка на привличане на чуждестранни капитали икономиката се върна минимум към 2006 г. През следващите полугодия ще се чувства още по-голяма резервираност на чуждестранните инвеститори да вложат капиталите си у нас в резултат на припокриването във времето на три кризи – икономическа, финансова и газова. Възможната политическа криза допълнително може да усложни тревожната ситуация.

2.3 Външнотърговско салдо

Външнотърговското салдо продължава да има отрицателен принос в растежа на реалния БВП и през 2008 г. В сравнение с предходните години този принос е по-малък (-2.3 пункта). От средата на годината както износът, така и вносът забавиха годишния си растеж, като през четвъртото тримесечие и двата показателя намаляват в номинално и реално изражение спрямо последното тримесечие на 2007 г.

Намаляването на вноса е в пряка корелация от:

- намаляването на износа, тъй като същият се отличава с висока импортоемкост;
- намаляването на инвестициите;
- срива на цените на петрола и петролните продукти;
- намаляването на финансовите трансфери от емигрантите.

През първото тримесечие на 2009 г. оценката на индекса на физически обем на износа на стоки и услуги показва реално намаление със 17.4%, докато индексът на вноса на стоки и услуги показва намаление с 21.1%. Тази тенденция се отразява благоприятно върху размера на външнотърговския дефицит, но носи дългосрочни рискове за икономиката, за платежния баланс на страната и приходната част на държавния бюджет. Приходната част от мита, такси, акцизи и данък върху добавената стойност е показана в Таблица № 3.

Таблица № 3: Справка за приходи от мита, такси, акцизи и данък върху добавената стойност за периода януари – април на 2008 и 2009 г. в лева

Показател	I-IV.2008 г.	I-IV-2009 г.	Разлика	%
1. Акцизи	1 133 843 687	1 070 354 856	-63 488 831	94%
2. Мита	64 704 158	49 856 617	-14 847 541	77%
3. ДДС от сделки в страната	1 233 093 221	1 264 461 609	31 368 388	103%
4. Възстановен ДДС при внос	-2 012 529	-7 760 665	-5 748 136	386%

Източник: НАП, Агенция „Митници”

Задълбочаването на глобалната икономическа криза свива външното търсене на български стоки през текущата година. Влошената международна конюнктура, несигурността по отношение на инвестициите и по-скъпият и труден достъп до финансиране ще повлияят негативно върху инвестиционните планове на предприятията. По-слабата строителна активност също ще допринесе за забавяне на инвестициите през годината. Очаква се по-нисък прираст на доходите и спад в заетостта, които ще ограничават вътрешното потребление. Поради високия вносен компонент в инвестициите и потребителските разходи се очаква обемът на вноса да намалява по-бързо от износа.

Около 80% от нашия износ е към развитите икономики – най-силно засегнатата част от световната икономика. Всяко колебание на стопанската активност в тези страни ще се отразява върху нашия износ към тях. Възможностите за ограничаването на тези последици са минимални, защото факторите, които ги предизвикват, са външни.

Девалвациите на валутите на Русия, Чехия, Словакия, Украйна, Турция, Сърбия, Македония, Румъния, Унгария и др. с 35-50% ще оказва допълнителен натиск върху икономиката както по валутната, така и по капиталовата сметка.

В резултат на по-слабото външно и вътрешно търсене ще спадне равнището на използване на производствения капацитет на фирмите и очакваният темп на икономически растеж ще бъде значително по-нисък от потенциалния.

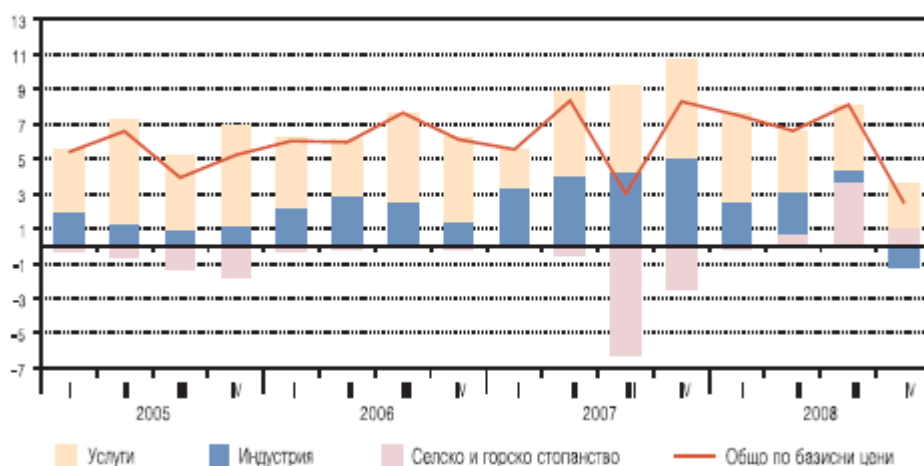
Кумулативното намаление на износа по обем и по цени ще засегне най-силно експортните ни отрасли. Ефектът ще се почувства по цялата верига от стопански връзки и ще се изрази в намаление на произведената БДС, намаление на приходите от реализация, освобождаване на персонал, намаление на данъчните и осигурителните постъпления. Особено тревожни са затрудненията на бизнеса в обслужването на междуфирмени задължения, на задължения към банките, бюджета, социалното осигуряване, към ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика

собствения персонал и т.н. (116 млрд. лв. към края на 2007 г.). По наша експертна оценка в края на 2008 г. тези задължения са около 160 млрд. лв.

2.4 Добавена стойност

През първото тримесечие на 2009 г. създадената от отраслите на националната икономика брутна добавена стойност възлиза на 11 607 млн. лв. в текущи цени. В сравнение с първото тримесечие на 2008 г. брутната добавена стойност реално намалява с 3.6%. За второ поредно тримесечие добавената стойност в промишлеността има отрицателен принос, като ефектът се засилва и от отрицателния прираст в аграрния сектор.

Графика № 2: Растеж на добавената стойност и принос по сектори (% , пр.п. спрямо съответния период на предходната година)

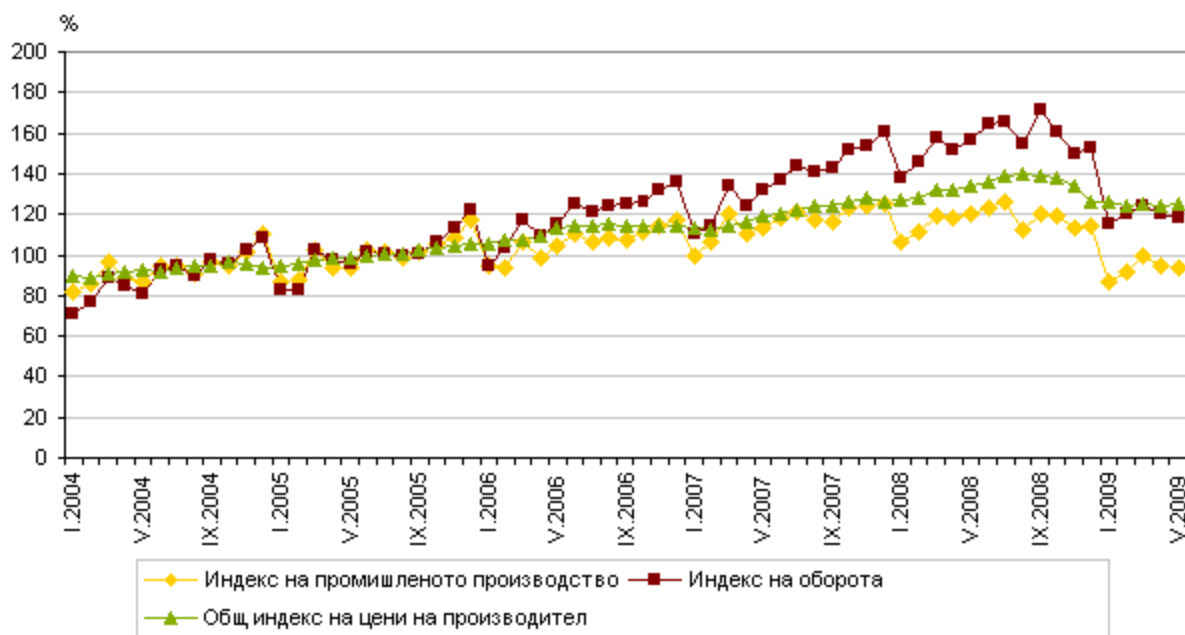
Източник: НСИ, БНБ

В *реалния сектор* през четвъртото тримесечие на 2008 г. започна намаляване на производствената и инвестиционна активност в повечето икономически сектори. Влошаването на външноикономическата конюнктура, сложността и трудностите с получаването на заемно финансиране доведоха до съкращаване на производствените планове и инвестиционните програми. Спрени са проекти за реорганизация на големи компании, наблюдава се задържане на плащания, пада търсенето, намаляват цените.

Намаля външното търсене и значителна част от металургията и другите експортноориентирани производства съкратиха обема на произвежданата продукция. Най-голям ценови шок изпитаха предприятията от металургията и химическите производства, в които цените за трите есенни месеца паднаха 1.5-2 пъти. Строителството, търговията на дребно, туризмът започнаха да изпитват трудности поради намаляване на кредитирането,

включително и чрез намаляване на потребителското кредитиране. Ръстът на цените на продукцията от тези отрасли, който се наблюдава в предходните години, е предизвикан от притока на евтини пари в икономиката. В определена степен и този ръст имаше характер на надуващ се „балон”. В резултат една от първите реакции в реалния сектор бе рязкото падане на цените на произвежданата продукция.

Графика № 3: Динамика на промишленото производство и оборота в промишлеността (2005 г. =100)

Източник: НСИ

Какво може да се очаква от предприятията в условията на намаляване на търсенето на тяхната продукция. Съдейки по анкетните проучвания сред ръководителите на предприятия, те са готови да намалят разходите, цените, заплатите, както и да редуцират обема на производството. **Въпросите за сериозна реорганизация на бизнеса засега се отлагат, въпреки че именно тя трябва да осигури следкризисното развитие.**

Графика 4: Предприети действия и намерения на предприемачите за намаляване на ефектите от кризата

Възниква значима криза на доверието. Нарастват лихвените проценти по всички видове кредити. Осезателни проблеми са свързани със срива на извършване на разплащания по доставките, недостига на оборотни средства, нарастване на корпоративната задлъжнялост. Повишават се очакванията, свързани със съкращаване на персонала, активно закриване и спиране на редица нерационални, а понякога и рационални разходи.

Икономиката функционираше неефективно през последните години на прехода. Тази неефективност се финансираше от притока на финансови капитали, които се насочваха към спекулативния пазар на недвижими имоти. Затова в условията на криза са необходими повече средства, за да може да се съживи икономиката, да се възстанови, в т.ч. за повишаване на нейната ефективност.

2.4.1 Промисленост

Неблагоприятното развитие на външното търсене и спадът на експортните цени се отразиха върху износа на българските предприятия през втората половина на 2008 г. и през първото полугодие на 2009 г. Поради високия дял на износа в продукцията на преработващата промишленост този

сектор започна да изпитва негативното въздействие на глобалната икономическа криза още през третото тримесечие на 2008 г., а през четвъртото тримесечие добавената стойност в преработващата промишленост спадна в реално изражение с 5% на годишна база. В резултат на негативния растеж през втората половина на годината реалният прираст на добавената стойност в преработващата промишленост през 2008 г. се забави до 1.9%. Данните за производството и оборотите в промишлеността през първите четири месеца на година показват, че отраслите, осигуряващи материали и суровини за строителството, също започват да изпитват затруднения.

Спадът на БВП през първото тримесечие на 2009 г. се дължи основно на намалението на добавената стойност в индустриалния сектор, която е с 12.2% по-малко в сравнение с първото тримесечие на 2008 г. Това се отразява и върху намаляването на относителния дял на добавената стойност, реализирана от индустриалния сектор - 30.3%.

Очакванията са за ускоряване и задълбочаване на кризисните процеси върху стопанската активност в страната. Сред засегнатите отрасли са строителство, рудодобив, черна и цветна металургия, химическа промишленост, машиностроене, дървообработване, електротехника, циментова промишленост, производство на други строителни материали, работещата на ишлеме текстилна и обувна промишленост, вътрешен и международен транспорт, туризъм и свързаните с тях дейности (Таблицы № 4 и 5).

Таблица № 4: Индекси на промишленото производство и продажбите в промишлеността (IX-XII.2008 г.)

Месеци	Индекс на промишленото производство		Индекс на продажбите в промишлеността	
	Към предходния месец	Към съответния месец на миналата година	Към предходния месец	Към съответния месец на миналата година
Юни 2008	103,1	104,2	102,9	105,0
Юли 2008	103,1	104,4	101,9	104,2
Август 2008	87,2	94,0	87,0	94,6
Септември 2008	108,5	102,5	111,0	103,3
Октомври 2008	100,3	97,7	96,4	94,9
Ноември 2008	94,5	90,7	91,8	88,3
Декември 2008	101,7	91,7	99,6	89,2

Източник: НСИ

Таблица № 5: Индекси на промишленото производство и оборотите¹ в промишлеността (I-IV.2009 г.).

Месеци	Индекс на промишленото производство		Индекс на оборотите в промишлеността	
	Към предходния месец	Към съответния месец на миналата година	Към предходния месец	Към съответния месец на миналата година
Януари 2009	76,2	81,6	75,3	83,3
Февруари 2009	105,6	82,4	104,4	82,9
Март 2009	108,0	83,1	103,7	79,0
Април 2009 г.	95,3	80,0	96,2	79,3
Май 2009 г.	99,0	77,9	98,4	76,0

Източник: НСИ

Кризата и свързаните с нея резки намаления на цените ще повлияят благоприятно при вноса, особено на енергоносителите. Едновременно с това те ще влияят неблагоприятно при износа чрез рязко понижените цени на суровините, първично обработените материали и стоките с ниска добавена стойност, които преобладават в нашия износ.

2.4.2 Селско стопанство

Селското стопанство имаше значителен принос за високата динамика на добавената стойност през 2008 г. След свиването на произведената продукция през 2007 г. при благоприятните климатични условия на 2008 г. отрасълът отчете възстановяване на обемите на производството. За 2008 г. прирастът на добавената стойност в отрасъла е 26.7%, докато през първото тримесечие от 2009 г. отново има реално намаляване от 3.1%.

Очакванията за слаба реколта през 2009 г. допълнително ще засилват общите негативни тенденции в икономиката. Лошото администриране, в това число недобросъвестната работа на митническата администрация, доведоха до затихване на зеленчукопроизводството, производството на плодове и т.н. през последните години. Драматично е изостанало животновъдството ни както технологично, така и в производството на обемите, необходими за задоволяване на вътрешното потребление, в т.ч. на туристическата индустрия.

¹ Чрез индекса се оценява средното изменение между два времеви периода. Оборътът включва всички приходи от продажби на предприятието, фактурирани през отчетния период, плюс всички данъци и такси върху продуктите, без ДДС.

2.4.3 Услуги

Секторът на услугите нарасна с близо 6% в реално изражение през 2008 г., като основен принос от 3.6 пункта имаше финансовото посредничество. През четвъртото тримесечие годишният реален прираст на добавената стойност в услугите се забави до 3.8% (6.8% за първите девет месеца на 2008 г.), а през първото тримесечие на 2009 г. в сравнение със същия период на миналата година реалният растеж на добавената стойност в сектора на услугите е 0.9%. Секторът на услугите заема най-голяма част от общата добавена стойност през първото тримесечие на 2009 г. – 65.3%.

По-ниският темп на нарастване на потреблението на домакинствата в края на 2008 г. повлия върху прираста на добавената стойност в търговията, който се забави от 5.6% за първите девет месеца на 2008 г. до 1.6% за четвъртото тримесечие.

Строителството и операциите с недвижими имоти и бизнес услуги запазиха високи темпове на растеж през 2008 г. – съответно 8.5% и 5.5%. През последното тримесечие обаче годишният растеж спадна съответно до 4.4% и 0.6%.

Независимо от ръста секторът на услугите се развива предимно за задоволяване на вътрешния пазар. С изключение на транспортните услуги символичен е делът на услугите, насочени към външни пазари, и на услугите с висока добавена стойност.

Човешки ресурси

2.5 Работна сила

Социалните последици на икономическата криза засега имат слабо изразен и фрагментарен характер. Кризата преминава през последователни фази, които не са непосредствено свързани със социалното положение: спад на фондовия пазар, дефицит на банковата ликвидност, спад на цените на експортната българска продукция. И едва при навлизането на кризата във фазата на спиране или намаляване на производството на стоки и услуги, както и при възникването на сериозен дефицит на местните бюджети, се проявяват преките последици от вида на намаляване на заетостта и доходите на работниците, а след това и с намаляване на нивото на социалните гаранции.

Тревожен е фактът за намаляване на заетите лица, които по статистически данни само за периода от месец септември 2008 г., когато се усетиха първите по-сериозни признаци на кризата, до края на месец март ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика 19

2009 г. са намалели с над 82 хил. души. Безпокойство предизвиква динамиката и главно бързата концентрация на проблема в отделни отрасли, региони и градове. Значимо намаляване на заетостта (в това число и под формата на преход на намалена работна седмица, изпращане на работниците в административен отпуск) се отбелязва в металургията, химията, въгледобивната промишленост, машиностроенето, строителството, както и в сектора на услугите (финансов сектор, консултантски услуги и т.н.). При развитие на настоящата тенденция именно в тези отрасли и региони равнището на обща безработица може да достигне 40-50%, а в някои моноградове – дори и до по-високи показатели.

Очакванията са за продължаващо засилване на тенденцията за намаляване на заетите лица в следващите месеци, поради времевия лаг в развитието на кризисните процеси и реализирането на сключени през изминалата година договори и поръчки в промишлеността и услугите. Допълнително влошаване на показателя се очаква и поради завръщането на немалка част от нашите сънародници, работещи в чужбина. Това се отразява и на обема на трансферите, които емигрантите изпращаха в България (Таблица № 6).

Таблица № 6: Безработни лица, равнище на безработица и наети лица

Показател	2008					2009				
	ян.	февр.	март	април	май	ян.	февр.	март	април	май
Безработни лица - хил. бр.	273,3	268,8	251,6	241,1	229,1	240,8	247,8	254,9	260,7	262,1
Равнище на безработицата	7,38	7,26	6,79	6,51	6,19	6,50	6,69	6,88	7,04	7,08
Изменение на равнището на безработица на база предходен месец –пр.п.	0,47	-0,12	-0,46	-0,29	-0,32	0,23	0,19	0,19	0,16	0,04
Изменение на равнището на безработица на база предходна година –пр.п.	-2,29	-2,22	-2,12	-1,87	-1,64	-0,88	-0,57	0,09	0,53	0,89
Наети лица по трудово и служебно правоотношение - хил. бр.	2 430	2 437	2 450	2 477	2 487	2 438	2 428	2 413	-	-

Източник: Агенция по заетостта, Наблюдение на предприятията на НСИ.

При оценяване на действителното равнище на безработица, освен регистрираните безработни лица, следва да се отчетат и по-голямата част от т.н. обезкуражени лица (трайно безработни лица над 15 г., които не търсят работа, предполагайки, че няма да намерят такава). Към настоящия момент по данни на НСИ те надхвърлят 160 хил. души, което увеличава равнището на безработица с не по-малко от 4%. Следвайки този подход, условното равнище на безработица (като се отчетат определенията и методологията на

МОТ и ЕК) вероятно надхвърля 10-11% от работната сила, към която се включват и обезкуражените лица.

В *социалнополитическата сфера* започва да расте напрежението по отношение на задълженията на всички нива, променят се очакванията и дори ценностните ориентири на различните социални групи.

Кризата вече повлия върху националния бюджет. Поради започналия спад в производството по редица бюджетни пера приходите не се изпълняват.

Започна да нараства безработицата, намалява броят на свободните работни места, заявленията за наемане на безработни в службите по заетостта и други, но засега работодателите предпочитат да преминават на частична заетост. Започна да нараства задлъжнялостта по отношение на заплащането на труда. Предприятията преминават от 3- и 2-сменен режим на работа на едносменен. Работниците биват освобождавани в неплатен или частично платен отпуск, преминава се към съкратена работна седмица или други форми на непълна заетост.

Повечето кризи в света започват с влошаване на потребителските очаквания, съкращаване на потребителските разходи, като след това се наблюдава изпреварващ ръст на почасовото заплащане на труда в сравнение с ръста на почасовата производителност. Това води до повишаване на сравнителните трудови разходи, падане на дела на печалбата в цената, наблюдавано и в нашата икономика през последните години, включително изпреварващ ръст на заплатите над производителността, което частично компенсира тенденциите от предходните години.

Сред причините, които се открояват във връзка с притока на евтини средства в българската икономика, е изпреварващото търсене на домакинствата, което се поддържаше и от предлагането на потребителски кредити, както и на трансферите от имигрантите.

2.6 Административен капацитет

Всяка администрация съществува, за да предоставя услуги на гражданите. От 2001 г. до края на 2008 г. броят на служителите в сектор „Държавно управление; задължително обществено осигуряване“ се е повишил с 37%² без видимо подобрене на качеството или количеството на услугите, които се предоставят от администрацията.

Оптимизирането на работата на администрацията е наложително, имайки предвид, че въвеждането на електронното правителство предполага

² По данни на НСИ относно среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение за сектор „Държавно управление, задължително обществено осигуряване“ през 2001 г. са 95 825 души, а през 2008 г. – 131 575 души.

нараснала ефективност, съкращаване на част от работата поради въвеждането на информацията в електронен вид и организацията ѝ в регистри, които да са лесно достъпни и не изискват поддържането на голям брой служители с дублиращи се функции.

Независимо от лекото съкращаване на администрацията през 2008 г. в сравнение с 2007 г., необходими са още по-решителни мерки за намаление на държавната и общинската администрация с 10-15% през 2009 г., както и за повишаване на квалификацията и намаляване на текучеството на служителите, назначени по служебно правоотношение.

Индикатор за необходимостта от преквалификация е повсеместното нарастване на дела на администрациите, привличали външни експерти с оглед изпълнение на конкретни задачи, свързани с тяхната дейност.

Всяка година се увеличава дялът на административните структури, които начисляват допълнителни възнаграждения на служителите, които да служат за допълнително материално стимулиране (ДМС). През 2008 г. допълнителното възнаграждение, изплатено от администрациите на техните служители, е в размер на 22.5% от общия размер на брутната заплата. Най-голям е размерът на допълнителното възнаграждение в администрациите на държавните комисии, където под формата на ДМС през 2008 г. са изплатени средства в размер на 60.9% от общия размер на брутната заплата. Тенденцията е администрациите да разчитат за начисляване на ДМС за своите служители на собствени приходи. В преобладаващия случай тези приходи се реализират от такси, събирани от гражданите и бизнеса, и не са съобразени с принципа за калкулиране на таксите според реалните разходи за извършване на конкретната услуга. Получава се конфликт на интереси.

Осигурителна система

2.7 Налице е трайна тенденция за увеличаване на минималните осигурителни прагове, нарастване на средния осигурителен доход и увеличаване на събираемостта от осигурителни вноски във фондовете на ДОО. Вследствие кризата на инвестиционните пазари резултатите от дейността на пенсионно-осигурителните дружества през 2008 г. са негативни³. Това поставя пенсионната система в ситуация на умерен риск.

³ 2. Комисията за финансов надзор отчита за първи път отрицателна доходност от управлението на нетните активи на фондовете за 2008 г. (среднопретеглена):

- Универсални пенсионни фондове – минус 20.15%;
- Професионални пенсионни фондове – минус 23.13%;
- Доброволни пенсионни фондове – минус 24.71%.

За първите 4 месеца на годината приходите от вноски във фондовете на ДОО са намалели с 5% от заложеното в бюджета, което предполага създаване на дефицит от около 200 млн. лв. за годината. Тревожна е тенденцията за намаляване на осигурените лица - само за първите 4 месеца на 2009 г. те са по-малко със 140 000 души (Таблица № 7).

Таблица № 7: Осигурени лица, приходи и разходи в осигурителната система

Показател	1-во тримесечие 2008 г.	1-во тримесечие 2009 г.	1-во трим. 2009 / 2008
Осигурени лица към ДОО, брой	2 819 147	2 684 096	95,2%
Средномесечен осигурителен доход за страната, лева	464,52	535,55	114,1%
Разходи за осигурителни плащания, лева	1 424 617 460	1 712 828 866	120,2%
Регистрирани безработни с право на парично обезщетение	62 207	80 194	128,9%
Разходи за парични обезщетения за безработица, лева	25 417 964	41 969 209	165,1%

Източник: НОИ

Отпадането на голям брой осигурени лица е основно по три канала:

- Спиране на социалните плащания вследствие посивяване на част от икономиката.
- Нарастване броя на безработните.
- Пенсионирание на част от заетите, в т.ч. предсрочно.

Брутна финансова задлъжнялост и ликвидност

2.8 **Финансов сектор.** Подемът в българската икономика в периода 2001 - 2008 г. се основаваше преди всичко на финансовите услуги, строителството и сектора на недвижими имоти и определен запас от работна сила, което осигури условия за високите темпове на ръст при ниска норма на натрупване. Това даде възможност да се натрупат значителни резерви, да бъде намален драстично държавният дълг, но донякъде е свързано и с увеличение на корпоративната задлъжнялост.

Осъзнаването на необходимостта от модернизирание не е подкрепено от прагматичната комбинация между частния бизнес и институционалното

развитие. В близките години ще изчерпи своя ресурс значителна част от оборудването, въведено в експлоатация през 80-те и 90-те години на миналия век. Това, с отчитане на съкращаването на трудовите ресурси, прави необходимо същественото увеличение на инвестициите за модернизиране на икономиката на страната.

Времето за създаване на инструменти за развитието и укрепването на пазара на корпоративни облигации (фондовата борса) като цяло е пропуснато.

Вместо реализирането на модела на финансовите пазари, насочен към развитите страни с отчитане на реалните проблеми на страната, е изградена система за износ на прекия частен капитал, натрупване на държавни резерви и заемстване на портфейлни капитали. Основният дял от външната задлъжнялост представляват частните корпоративни дългове (Таблица № 8).

Таблица № 8 – Брутен външен дълг за периода януари – април 2009

г.

Брутен външен дълг <i>(млн. евро)</i>	I.2008	IV.2008	I.2009	IV.2009
Брутен външен дълг	27 407,4	31 354,9	36 445,2	36 554,9
Публичен и публичногарантиран външен дълг	4 056,9	3 905,9	4 047,0	4 045,3
Частен негарантиран външен дълг	23 350,5	27 448,9	32 398,3	32 509,6
Нетен външен дълг	11 398,3	14 588,9	19 334,9	19 863,1
 Краткосрочен дълг/брутен външен дълг (%)	 32,0	 33,1	 36,2	 36,1
 <i>(% от БВП)</i>				
Брутен външен дълг	83,7	91,9	99,4	107,8
Публичен и публичногарантиран външен дълг	12,4	11,4	11,0	11,9
Частен негарантиран външен дълг	71,3	80,5	88,4	95,9
Краткосрочен външен дълг	26,7	30,4	35,9	38,9
Нетен външен дълг	34,8	42,8	52,7	58,6

Източник: БНБ

Един от главните дисбаланси се състои в това, че спестяванията на нефинансовия сектор са по-малки от вътрешната му задлъжнялост. До средата на 2008 г. този дисбаланс се финансираше благодарение на притока на спекулативни капитали от външните пазари, но след това започна техният отлив. В резултат възникнаха проблеми и в банковата система както по отношение на ликвидността, така и по отношение на кредитирането. Тоест моделът на „форсиран ръст“, който се поддържаше в страната през миналите години, се изчерпа.

Нерешените проблеми в развитието на финансовата система оказаха своето влияние и проявление още по време на годишния период на засмукването на страната в кризата. Като цяло България посрещна световната финансова криза със значими държавни резерви и банки, собственост на чуждестранни юридически лица предимно от ЕС.

Силно се съкратиха възможностите за привличане на средства за финансиране на инвестиции в основен капитал, а рисковете за финансиране на проекти съществено нараснаха. Финансовият оборот, настроен към притока на евтини пари, не стимулираше търсенето на варианти за тяхното ефективно използване, задаваше изпреварващ ръст на механизмите, обслужващи спекулативния оборот в сравнение с механизмите, обслужващи оборота на стоки и инвестиции в основен капитал. Като цяло това способстваше за образуването на „балони” в българската икономика и за импорт на „балони”, натрупани в световната финансова система.

2.9 Началото на 2009 г. се характеризира с намаление на финансовите потоци в приходната част на бюджета. Намалението преди всичко е вследствие от финансовите потоци, формиращи основната приходна част на бюджета, приходи от ДДС, мита, акцизи (Таблица № 9).

Таблица № 9: Изпълнение на републиканския бюджет към 31 май 2009 г.

ПОКАЗАТЕЛИ	(млн. лв.)				
	Отчет май 2008 г.	Закон 2009 г.	Отчет май 2009 г.	Изпълнение спрямо 2008 г.	Изпълнение спрямо закон 2009 г.
Общо приходи и помощи	8 019.9	20 955.0	7 312.4	91.2%	34.9%
- <i>Данъчни</i>	<i>6 937.4</i>	<i>18 916.0</i>	<i>6 072.7</i>	<i>87.5%</i>	<i>32.1%</i>
Преки	2 154.4	4 903.5	1 975.3	91.7%	40.3%
Косвени	4 702.8	13 795.8	4 019.1	85.5%	29.1%
Други данъци	80.2	216.7	78.3	97.6%	36.1%
- <i>Неданъчни</i>	<i>1 020.7</i>	<i>1 899.6</i>	<i>1 126.9</i>	<i>110.4%</i>	<i>59.3%</i>
- <i>Помощи</i>	<i>61.8</i>	<i>139.4</i>	<i>112.8</i>	<i>182.5%</i>	<i>80.9%</i>
Разходи, трансфери и вноска за бюджета на ЕС	5 647.3	20 466.1	7 206.6	127.6%	35.2%
- <i>Нелихвени</i>	<i>2 539.0</i>	<i>10 053.4</i>	<i>3 280.2</i>	<i>129.2%</i>	<i>32.6%</i>
Текущи	2 190.6	7 402.8	2 600.4	118.7%	35.1%
Капиталови*	348.4	2 650.6	679.7	195.1%	25.6%
- <i>Лихви</i>	<i>329.0</i>	<i>632.4</i>	<i>312.6</i>	<i>93.0%</i>	<i>49.4%</i>
Външни заеми	246.4	474.2	230.3	93.5%	48.6%
Вътрешни заеми	82.6	158.2	82.3	99.6%	52.0%
- <i>Резерв за неотложни и непредвидени разходи</i>		<i>590.0</i>			
- <i>Трансф. др. бюджети</i>	<i>2 455.1</i>	<i>8 258.5</i>	<i>3 270.2</i>	<i>133.2%</i>	<i>39.6%</i>
- <i>Вноска за бюджета на ЕС</i>	<i>324.2</i>	<i>931.8</i>	<i>343.7</i>	<i>106.0%</i>	<i>36.9%</i>
Бюджетен баланс	2 372.7	488.9	105.8		

* Вкл. нетния прираст на държавния резерв

Източник: Министерство на финансите

Бюджетният баланс все още е с регистриране на излишък, който е за сметка на задържането на капиталовите разходи. В приходната част на бюджета на НОИ, НЗОК също са налице трайни смущения. **Влошената** ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика

ликвидност на бюджета, паралелно с планираното прилагане на правилото за 90% разходи, което от месец април е анонсирано като планирано задържане на бюджетните разходи с 20%, ще създаде смущения в бюджетите на всички разпоредители с бюджетни средства, в т.ч. на общините, Националната агенция „Пътна инфраструктура” (НАПИ) и др.

2.9.1 Забавеното развитие в икономиката (спад с 3.5% от БВП за първото тримесечие на 2009 г.) ще бъде усилено допълнително и в резултат на забавяне и ограничения на плащанията, финансирани с бюджетни средства, задържане на данъчния кредит, увеличение на таксите. Високата корпоративна, в т.ч. междуфирмена задлъжнялост е допълнителен негативен фактор, като **ниската ликвидност на бизнеса** ще блокира част от възможните обороти. Картината се допълва и от влошената ликвидност на финансовата система, в т.ч. банки, лизингови дружества и др. Точен измерител за **влошената ликвидност на банковата система** е същественото нарастване на депозитите с лихвени проценти от 10-12.5%, намаляването на кредитните потоци към бизнеса и увеличението на цената на кредитния ресурс. Расте, все още с бавни темпове, обемът на необслужваните кредити.

Косвен индикатор за негативните тенденции, свързани с ликвидността на бизнеса, е нарастването на броя на реструктурираните кредити. Същата влошена ликвидност се забелязва и при физическите лица. Тази тенденция може силно да се засили с нарастването на безработицата и връщането на немалка част от емигрантите.

2.9.2 **Взаимното влияние на влошените ликвидности** на бюджет, финансова система, бизнеса и населението може да въведе страната ни в **ликвидна спирала**.

Индикация за подобно явление, без да споменаваме останалите фактори (дефицит по текущата сметка, намалени ПЧИ, трансфери от емигранти и т.н.), е същественото намаление на резерва на страната. Той през последните месеци намалява с високи темпове от 29 млрд. лв. в края на миналата година до 23 млрд. лв. Този темп е застрашителен и в случай, че резервът достигне 15-18 млрд. лв., възникват генерални въпроси за финансовата устойчивост на България, в т.ч. и за стабилността на валутния борд.

2.9.3 Едновременно с тези процеси се наблюдава увеличение на приходите от данък върху доходите на физическите лица с 9% през първото полугодие на 2009 г. в сравнение със същия период на 2008 г., и намаление с 21% на приходите от корпоративен данък. Това потвърждава извода, че кризата първо се отразява върху корпоративните доходи и след това на

потребителските разходи с очертаващо се намаление на потреблението (Таблица № 10.).

Таблица № 10: Приходи от корпоративен данък, данък върху доходите на физическите лица и данък върху добавената стойност, в лева.

Приходи	I-VI.2008 г.	I-VI.2009 г.	Разлика 2009-2008	2009/2008, %
Данък върху доходите на физическите лица	946 399 177	1 031 564 242	85 165 065	109%
Корпоративен данък	1 427 927 705	1 130 400 135	- 297 527 570	79%
Данък върху добавената стойност при сделки в страната	1 838 777 921	1 913 768 760	74 990 839	104%
Възстановен ДДС при внос	-2 654 502	-8 092 185	-5 437 683	305%
Социално и здравно осигуряване*	2 404 328 509	2 478 950 548	74 622 039	103%

Източник: НАП

* В перото „социално и здравно осигуряване” не са включени дължимите социални и здравноосигурителни вноски за задължените лица, които са за сметка на републиканския бюджет.

Характеристики на кризата и антикризисните мерки

2.10 Системност на глобалната криза

Болшинството кризи в световната икономика са свързани с надуването на „балони” на различни пазари. Сега на глобалните пазари, в частност на финансовите и суровинните, също нараснаха „балони”. Мащабите на тези „балони” все още не са оценени и те самите още не са изчезнали. Рискът от последващи сринове в глобалната икономика е достатъчно висок. Това е главният фактор за неопределеност на всички прогнози.

Още със започването на глобалната криза тя започна да изглежда като системна. Само за няколко месеца във финансовата система на западните страни протекоха много по-сериозни промени, отколкото през предишните 20 години. Разчупва се стационарният режим, в който работеше западният икономически цикъл след кризата от 1974-1975 година.

Не е сигурно дали ще може да се спре разпространението на протекционизма. Какъв брой от страните ще пострадат от текущите събития също не е ясно. Отрицателен годишен прираст на БВП за 2008 г. имат Исландия, Унгария, Украйна, Естония, Латвия, Литва, Пакистан – и това далеч не е пълния списък.

Като цяло представата, че още не сме достигнали „дъното” на кризата, води до това, че оценките на потенциалните загуби и допълнителните

разходи се преразглеждат. Това, което се отразява в съответното нарастване на бюджетните „дупки“.

Засега остават без отговор следните принципни въпроси:

- Как ще се развива кризата в САЩ и ЕС? Премината ли е най-ниската точка или се очакват още спадове и сринове? Какви ще бъдат епицентърните точки на тези спадове?
- Как при това ще се променят конкурентните предимства на националните производства, преди всичко зависещи от експорта или свързани с него? В каква степен поредните сринове в световната икономика ще бъдат транслирани в българската?
- Кои фактори от кризата на българската икономика, имащи не външен, а вътрешен характер, все още не са се проявили – в областта на социалните и политически задължения, в сферата на регулиране на бизнеса, свързани с голямата корупция, ниската ефективност на пазара и др.?

Кога ще бъде достигнато „дъното“ на кризата – достигнато ли е вече или се очаква това да стане към края на 2009 г., какви сили ще станат двигател на последващата модернизация на икономиката, съдебната система, държавния сектор в икономиката?

Важно е да се отбележи неопределеността на мястото на националната криза в динамиката на развитие на световната икономика. Съществуват две принципно различаващи се алтернативи при описание на произтичащите процеси. По-разпространеният подход предполага, че настоящата икономическа криза е част от регулярното циклично развитие на икономиката, при което фазата на рецесията се оказва по-дълбока и по-продължителна, отколкото обикновено. В този случай активната политика за поддържане на търсенето и предотвратяването на необратимите загуби в промишлеността (пълно спиране на производството, нарушение на производствения цикъл, демонтаж на оборудването) ще позволи напълно да се запази производственият потенциал.

Алтернативната гледна точка произтича от дългосрочния характер на кризата, променяща характера и структурата на потреблението в цялата световна икономика с преход към по-икономичен потребителски модел. В този случай всякакви опити с мерки за държавна регулация да се запази търсенето на предишните нива могат да имат само кратковременен ефект, водейки в дългосрочна перспектива до разходване на ограничени ресурси. В този случай основният акцент трябва да се прави върху „смекчаването на приземяването“ на икономиката и ускоряване на нейната адаптация към новите условия.

2.11 Рискове на антикризисните мерки.

Особеностите на прогнозите в условията на криза е техният „активен” характер. Стойностите им са в пряка зависимост от ефективността на вече предприетите антикризисни мерки, както и на тези, които все още предстои да се осъществят. При естественото допускане, че всички необходими решения са разумни, адекватни на потребностите на банковата система и реалния сектор и ще имат поне средна резултатност.

Общата логика на действията се съдържа в съчетаването на системни мерки и точкови решения, които имат количествени характеристики.

На границата на 2008-2009 г. се забелязва „разклонение” при антикризисните регулативни мерки. В „координатната” им система от една страна, напълно ясно се обозначават рисковете от държавно регулиране, от друга страна – се проявява зависимостта на рамките на следкризисната икономика от съдържанието на антикризисната програма. И двете „осови” обстоятелства имат принципен характер.

Антикризисното регулиране обективно е противоречиво, инерционно (т.е. черпи като източник на вдъхновение *post times*) и структурно е детерминирано (определя се от икономически и политически интереси и мотивация на групите, представляващи звена от съществуваща секторно-отраслова структура на икономиката). Работейки изключително в реактивен режим на бърза помощ, то усилва риска за структурна имобилизация, „спадане” на потенциала на необходимите и назряващи структурни промени. Принципно важно свойство на антикризисната програма е настройването на режима на функциониране на „регулярни” пазарни институции. Неоптималното финансово подпомагане води до тяхното отслабване.

Първата оценка на рисковете, от гледна точка на инвеститорите (а съответно и на следкризисния приток на капитали), е проявена чрез намаляване на дългосрочния и краткосрочния кредитни рейтинги на България (Таблица № 11). Това е една от областите, от които се интересуват кредиторите. В случай на поддържане на тенденцията за намаляване на рейтингите, може да се очаква искане за предсрочно погасяване на външните корпоративни заеми от собствениците.

Таблица № 11: Дългосрочен кредитен рейтинг

Агенция	Дата	Чуждестранна валута		Местна валута	
		Дългосрочен	Перспектива	Дългосрочен	Перспектива
Standard & Poor's	05.06.2008 г.	BBB+	Стабилна	BBB+	Стабилна
Fitch	15.08.2008 г.	BBB	Отрицателна	BBB+	
Moody's	25.09.2008 г.	Baa3	Стабилна	Baa3	
Standard & Poor's	30.10.2008 г.	BBB	Отрицателна	BBB	Отрицателна
Fitch	10.11.2008 г.	BBB-	Стабилна	BBB	

Агенция	Дата	Чуждестранна валута		Местна валута	
		Дългосрочен	Перспектива	Дългосрочен	Перспектива
Moody's	20.03.2009 г.	Ваа3	Стабилна	Ваа3	
Fitch	30.04.2009 г.	ВВВ-	Отрицателна	ВВВ	

Източник: Министерство на финансите.

Кредитният рейтинг на България бе няколкократно променян и намаляван за последното полугодие на 2008 г. и първото полугодие на 2009 г., но въпреки това все още остава в „инвестиционната” скала.

3. Макроикономически дисбаланси и обществени фактори, определящи високата чувствителност на икономиката ни към световните финансови и икономически сътресения

Паралелно с множеството изключително положителни промени, на които станахме свидетели през последните 20 години – демократизация на обществото, преход към пазарна икономика, приобщаване към атлантическите и европейски ценности, българското общество продължава и ще продължи да плаща висока цена за някои негативни ефекти вследствие на обществено-икономическите трансформации. Днес тези негативни ефекти са със съществени измерения вследствие дефицита на стратегическо мислене и ограничените управленски умения на политическия елит.

3.1 Качеството на труда

3.1.1 Демократизацията и отварянето на страната ни стимулира **огромна маса хора в трудоспособна възраст да емигрират**. Тези стимули бяха засилени вследствие на натрупани дебаланси в плановата икономика, в т.ч. ОПТ, заплащане на труда, ценообразуване и др. Тези дебаланси не бяха коригирани от демократично избраните правителства, независимо от проведените сериозни икономически реформи. Силно закъснялата и лошо проведената приватизация, закриването на високотехнологични производства, научно-производствени, проектни, развойни единици прекъснаха веригата на възпроизводство на висококвалифицирания трудов ресурс. Получаването на многократно по-високи възнаграждения в емиграция от тези у нас, в т.ч. и за квалифицирани и неквалифицирани заети, доведе до **демотивация и деквалификация на човешкия ресурс вътре в страната**.

3.1.2 Многогодишните проявления на тези деформации доведоха постепенно в **голяма част от младите хора до настройка за отказ от**

образование. „Финансовата“ мотивация, че и без образование могат да се заработват значителни средства, нанесе трайни изменения в ценностната система на новите поколения. Това е една от основните причини за ерозията в образователната ни система. В резултат от тази ерозия днес се радваме на над 300 000 неграмотни и огромен процент нискоквалифицирани лица. Почти всеки местен и чуждестранен инвеститор има сериозни трудности при намиране на квалифицирана работна ръка. Това явление е с особено ограничителна сила за производства и дейности с висока добавена стойност. Дори в условията на криза и увеличение процента на безработица в страната, **липсата на квалифицирани кадри** ще продължава да стои на дневен ред.

3.1.3 Изключително сложната ситуация на българския трудов пазар ще се затруднява още повече от факта, че все повече **български емигранти (най-вече с ниска квалификация) започват да се завръщат в родината**, подгонени от влошените икономически условия в страните, където са пребивавали до момента. За съжаление, освен че се прекъсва един мощен финансов поток към страната ни, заработен в чуждестранните икономики, тези хора и техните семейства ще седнат на българската социална трапеза. През последните 20 години нито едно от правителствата **не управляваше процесите на миграция**. Не само не ги управляваше, но дори и не ги наблюдаваше. Не беше ясна нито квалификационната, нито възрастовата структура на хората, които емигрират, нито страните, където емигрират, за да може да бъде следен, анализиран и управляван този процес.

Негативите от деквалификацията на трудовия ресурс на страната в условията на икономическа криза ще задълбочат отрицателните явления и значително ще забавят възстановителния период за икономиката.

3.2 Пазарът на недвижими имоти и строителството

3.2.1 Вторият интересен феномен е свързан освен с демократизацията и с присъединяването ни към ЕС. Дори не самото присъединяване, а по-скоро сигналите, които се дадоха на световната икономическа общност, че България ще стане член на ЕС, предопределиха още от 1998 г. насам с бързи темпове да **нараснат цените на недвижимите имоти**. Това явление привлече огромен приток на спекулативни капитали. Спекулативната среда деформира и кредитните портфейли на банките, привлече огромни за мащабите на икономиката ни външни ресурси от чуждестранните банки-майки, приватизирали банковата ни система. Присъединяването ни към ЕС доведе до експанзивно развитие на търговията с недвижими имоти, финансовото посредничество, строителството и свързаните с него производства и услуги. Това създаде за последните десет години сериозна деформация в структурата на икономиката ни.

Строителният отрасъл засмука от останалите отрасли капитали и работна ръка поради високата норма на печалба и създаде предпоставка за висок, но нездравословен ръст в икономиката. **Дефицитът в стратегическото мислене пречеше да се осъзнае, че предимственото развитие на този отрасъл освен до отраслова дебалансираност води до създаване на активи, които не носят ежегодно добавена стойност.**

3.2.2 Паралелно с това бурното развитие на строителството, финансовото посредничество и търговията с недвижими имоти, подкрепяни от спекулативната политика на банковия сектор, допринесе за избуяването на сивата икономика в страната. Един бърз поглед върху строителния сектор и търговията с недвижими имоти през последните години показва огромни натрупвания без срещу тях да стоят съответните данъчни и социални плащания. Така, чрез неправомерно получаване на високи доходи, необлагани с реално дължимите данъци и социални плащания, се създаде една добре задоволена, със сравнително висок стандарт прослойка в обществото, без съответен принос към социално-икономическата система. Финансовите сътресения в западните икономики и очакваният срив в строителния сектор принудиха чуждестранните банки-майки да изтеглят спекулативно насочените банкови ресурси и доведоха до ликвидни проблеми на българската банкова система. Нараснаха лихвите по депозитите и оттам на цената на кредитния ресурс, ограничи се финансирането на икономиката. Днес, в условията на криза и при дебалансирана отраслова икономика, ограничено кредитиране и силно деформиран трудов пазар, възниква въпросът как да противодействаме на настъпващата с висока скорост и в широки граници икономическо-финансова криза.

3.3 Енергийният пазар

3.3.1 За съжаление през последните 20 години нито едно българско правителство не реши проблема с подходяща нормативна среда определянето цената на електроенергията в съответствие с цените на европейските пазари. Ниската цена на ел. енергията, в сравнение с тази в останалите европейски страни, предопредели в предходните години структурата на икономиката ни. Големи чуждестранни инвестиции се насочиха освен към финансовия сектор и строителството към **енергоемки производства, с ниска добавена стойност**. От прегледа на инвестициите в индустрията е видно, че основните инвестиции са насочени към силно енергоемки производства, а не към наукоемки отрасли, което е в разрез с изискванията на Лисабонската стратегия.

3.3.2 През последните 20 години българската конкурентоспособност е стъпила на два основни стълба – ниската цена на ел. енергията и ниската цена на труда. С подобна политика не можем да разчитаме, че ще привлечем инвеститори в областта на производства, които да допринесат за конкурентоспособност на икономиката ни.

3.3.3 Деформацията в енергийния сектор се засилва и от факта, че на входа на сектора цените на първичните енергийни ресурси (въглища, петрол, природен газ) се формират на пазарен принцип, а на изхода ел. енергията и топлоподаването се дефинират административно, в повечето случаи неадекватно.

Показателни са някои ключови параметри, които през последните 20 години не са се променили, като например отношението – крайно енергийно потребление към първично енергийно потребление е около 46 %. Осреднен за всички членки на ЕС, вкл. България, този показател е 68 – 70 %. Това означава, че 54% от енергийните загуби са загубите в българския енергиен сектор, което превръща самата енергетика в най-енергоемкия отрасъл. Поради ценовите деформации модернизацията на енергийния отрасъл е силно забавена.

3.3.4 Най-ефективното използване на първична енергия чрез газоснабдяването е блокирано от управленската некомпетентност в България. Само 1.5% от домакинствата ползват природен газ, докато за Европа този процент е 49%. В страни като Холандия, Унгария, Румъния и др. този процент е от 65 до 85 на сто. В енергийното потребление на страната дялът на природния газ е само 11% при 24% за страните от Европейския съюз, което в условията на провежданата политика за климата и „зелени икономики“ крие дългосрочно сериозни икономически последици за страната. Тази технологична пропаст се разширява вследствие монополно-държавническа деформирана политика в енергийния отрасъл. Липсва контрол по изпълнението на концесионните договори и лицензите за газификация.

За голямо съжаление в този сектор налице е също сериозен дефицит на управленски умения във всички досегашни правителства. Липсва дългосрочно стратегическо мислене – политическият хоризонт се простира най-много до 4 години напред, колкото трае един управленски мандат! Драмата е в **нежеланието на политическия елит да плаща политическата цена на съответните реформи.** Ценообразуването на ел. енергията и топлоснабдяването продължава да се ползва широко като инструмент за социално подпомагане. Кръстосаното субсидиране на топлофикациите, потреблението за бита и други обществени нужди от страна на бизнеса, води до трайни нездравословни промени в отрасловата структура на икономиката, ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика 33

до ниска енергийна ефективност, в това число и на сградния фонд, до липса на стимули за модернизация на енергийния сектор. Друг актуален пример в това отношение е държавният монополист „Булгаргаз“ ЕАД, който практически субсидира не само топлопроизводството, но и някои други губещи производства, изкривявайки нормалната пазарна среда, и натоварвайки другите потребители на природен газ. Кръстосаното субсидиране е налице и при потребителите на природен газ при ниско налягане.

3.3.5 Изводът е, че **намесата на държавата в управлението на търговски дружества води до допълнителни деформации в структурата на икономиката**, а това ще има дългогодишни последствия. Използването на мажоритарното участие на държавата в управлението на структуроопределящи търговски дружества води до бързи краткосрочни погасявания на социални пожари, но не и до реално решаване на проблемите, напротив – стига се до тяхното задълбочаване.

С развитието на кризата, спада в потреблението на електроенергия, субсидираното производство на енергия от когенерация (топоснабдяване), срива на износа, субсидираното производство на електроенергия от ВЕИ, субсидираното потребление на ниско напрежение потребители (битово и общинско), бизнесът се натоварва с цялото бреме на възникналите дебаланси. Подобна политика обрича икономиката на страната на дългосрочен спад, в резултат на което допълнително ще се загубят работни места и ще се ускорят фалитите.

3.4 Селско стопанство

Друг актуален пример за дефицит на стратегическо планиране е забавеното с повече от десетилетие окрупняване на земеделските земи, което се отразява и върху пазара на земя, и върху качеството на производството на селскостопанска продукция. Парцелите нямат икономическа ефективност и са с битов характер – за поддържане на домакинствата.

Продължава и тенденцията за наливане на 160 млн. лв. годишно в сектор „лютюнопроизводство“ (многократно по-малко от средствата за наука, например), при положение че този сектор е обречен на затихване. Заложили сме и залагаме мини по пътя си, а не търсим начин да ги отстраним!

3.5 Криза на управлението

Икономическата криза в България бързо се превръща в криза на управлението.

3.5.1 Механизмите за вземане на решения, сформирани в период на стабилно развитие и масиран приток на средства от сектора на недвижимата собственост, в новите условия престават да работят. Те бяха построени върху системата от нарастващи финансови задължения, чието изпълнение мотивираше икономическите агенти, но с развитието на кризата източниците за покриване на такива задължения стремително се съкращават, което постепенно води до нарастващ конфликт на интереси в различните групи от населението.

Освен това бързо се изтощават финансовите резерви. Съдейки по темповете, с които върви този процес, към края на 2009 г. резервите на страната могат да се съкратят значително и тази ситуация изисква предприемането на радикални краткосрочни мерки. Но трябва ясно да се съзнава фактът, че по време на криза всички икономически агенти – и бюджетът, и предприятията, и населението – понасят колосални загуби, разпределени крайно неравномерно и по региони, и по предприятия, и по хора. Мащабите на тези загуби са много по-високи от всеки компенсиращ ефект на държавната помощ.

По силата на посочените фактори още в началото на 2010 г. ще стане очевидна кризата на социалния договор, основан на стабилността. Конфликтните линии на тази криза ще се проявяват с процеса на постепенно намаляване на социалните трансфери, нарастването на броя на безработните, маргинализирането на населението, увеличението на криминалните деяния, засилването на недоволството.

3.5.2 В условията на растяща неопределеност на развитието на събитията се губи разбирането за приоритетите и задачите по отношение на текущата и средносрочната перспектива. В зависимост от това, как се развиват кризисните явления, представите за приоритетите и начините за решаването на средносрочните задачи се променят в достатъчно широк диапазон. Представите за приоритетите в различните групи от обществото също стават все по-различими. **В този смисъл българското общество вече навлиза в криза на ценностите.** В резултат на това решенията, мотивирани от едни фактори и събития, започват да противоречат на ново възникващите обстоятелства, решенията, ориентирани към интересите на едни групи от бизнеса и обществото, противоречат на интересите на други групи. Създава се впечатление за несвоевременност, недалновидност и непоследователност.

3.5.3 Нараства цената на управленските грешки поради това, че, както се случва в условията на всяка криза, се увеличава потребността от „ръчно управление“. И обратното, самото изместване към "ръчно управление" поражда опортюнистичното поведение на икономическите агенти и засилва спонтанността и хаотичността в цялата система на ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика 35

държавното регулиране. Често дефицитни се оказват нормалните координиращи мерки поради простата причина, че няма хора, способни самостоятелно и рационално мотивирано да вземат решения. Бюрократичният елит е ориентиран към запазване на своите места и не е способен бързо да реагира и взема самостоятелни решения.

4. Възможности и предложения

Икономическата криза, независимо от негативното въздействие върху икономиката, създава и възможности при разумна управленска политика.

4.1 Постепенно създаване на условия за развитие на балансирана отраслова структура и ефективно използване на създадените отраслови деформации (силно развит сектор на гражданското и индустриалното строителство) **за капитализиране на геостратегическото положение на България**, чрез ускорено изграждане на диверсифицирана модерна транспортна инфраструктура.

За ускорение на процесите препоръчителни са промени в Закона за устройство на територията, които да позволят по-лесното отчуждаване на терени за прокарване на магистрали и друга инфраструктура с национално значение.

Стимулиране на търсенето чрез по-активна реализация на инфраструктурните проекти. Разширяване на изпълняването на различни инфраструктурни проекти по веригата ще доведе до ръст на търсене на продукцията на редица други отрасли. Така едновременно се решават задачите за повишаване на вътрешното търсене на продукцията на различни отрасли, както и за осигуряване на заетост в тези отрасли, от една страна, и от друга страна ще се подобри състоянието на инфраструктурата, влияеща върху конкурентоспособността на българските предприятия. При ограничеността на финансовите ресурси, в условията на отсъствие на ясна представа за продължителността на кризата и перспективата от връщане на световната икономика към предишните нива на потребление и производство, е необходимо да се направи акцент, на първо място, не толкова върху увеличаване на обемите на инфраструктурата, разчитайки на ръст на потребностите в бъдеще, колкото на довеждане на нейните обеми до ниво, съответстващо на текущите потребности и за подобряване на качествените ѝ характеристики.

4.2 Разработване на антикризисна програма, съответстваща на договорената антикризисна политика на ЕС поради това, че координираните мерки между страните-членки дават по-добри резултати от изолираните национални мерки.

Включване в антикризисната програма на точна и реална оценка на ситуацията на макрониво, както и на мезониво по отрасли, подотрасли, дори и на микрониво – предприятия.

Необходимо е да се отчете, че финансовата и социалната стабилност са еднакво важни за България и тежестите на кризата и антикризисните мерки трябва да се споделят балансирано от труда и капитала. Оказването на помощ на стопанските единици трябва да е обвързано с тяхната работа преди кризата и да се отчитат затрудненията им, които имат в резултат на кризата. Неефективно е да се оказва помощ по антикризисни програми на предприятия, които са били в лошо състояние поради недобър мениджмънт, некомпетентност или други субективни причини.

Бизнес и регулаторна среда

4.3 Не трябва да забравяме, че всяка криза има и оздравително влияние. Обикновено в период на криза остава да съществува най-жизнеспособното, най-конкурентоспособното. Сега е времето да положим всички усилия, за да се съхранят онези отрасли, дейности и производства, които са конкурентоспособни в рамките на европейската и световната икономика. В същото време има реална опасност голямата корпоративна задлъжнялост (вкл. междуфирмената задлъжнялост) да предизвика верижни фалити. Ето защо трябва да се опростят и ускорят **процедурите по несъстоятелност**⁴, за да не позволим неконкурентните предприятия да повлекат след себе си в спиралата на икономическата несъстоятелност жизнеспособни компании.

Допълнителна стъпка в правилната посока е прилагането на системата за взаимно разчистване на междуфирмените задължения, което може значително да намали тази задлъжнялост.

⁴ ЕС насърчава националните власти да създават бързи и лесни процедури за фалит, продължаващи не повече от една година: Регламент (ЕО) No 1346/2000 на Съвета от 29 май 2000 г. относно производството по несъстоятелност (ОВ L 160, 30.6.2000 г., стр. 1-18); Съобщение на Комисията от 5 октомври 2007 г. "Преодоляване на стигматизирането на фалита - за политика на втори шанс - прилагане на Лисабонското партньорство за растеж и заетост" (COM/2007/0584 окончателен); Съобщение на Комисията от 1 октомври 2004 г. "Насоки на Общността за държавните помощи за оздравяване и реструктуриране на предприятия в затруднение" (ОВ 244, 1.10.2004 г., стр. 2-17)

4.4 Ключов въпрос в момента е стабилизация на доверието към банковата система. При сериозен спад в икономиката същата е поставена под особен риск. Първите симптоми за затруднения в изплащането на кредити са вече налице. За целта банкните институции да не променят едностранно условията по договорите за кредити, вкл. лихвени проценти, обезпечения, погасителни планове и пр., както и да въведат прозрачни базови лихвени проценти, като LIBOR, EURIBOR, ОЛП и др. Това ще създаде стабилност в бизнес средата. В момента поведението на банковата система е непрогнозируемо. С тези си действия банковата система създава сериозни пречки пред бизнеса да управлява ефективно дейността си и да предприема инвестиционни начинания.

4.5 Да се анализират тесните места в административното обслужване и, където е възможно, част от дейностите да се аутсорсват към частни изпълнители. Сред примерите за административна недостатъчност се издадени или забавени разрешителни за концесии, ОВОС, комплексни разрешителни, разрешителни за строеж, решения за смяна предназначението на земеделските земи и други, което блокира огромни по размер местни и чужди инвестиции. Правителството следва да провокира местните власти да извършат подобен анализ за премахване на тесните места в обслужването на бизнеса и на общинско ниво.

4.6 Месечният брой на банковите платежни нареждания, попълвани от фирмите за превеждане на осигурителните вноски и подоходния данък, е над двадесет, като за всяко от тях се заплаща отделна банкова такса. Това затруднява и оскъпява дейността особено на малките и средните предприятия. **Необходимо е да се ускори въвеждането на единно платежно нареждане за работодателите при плащане на осигурителни вноски** и разпределението за отделните фондове да се извършва служебно от НАП.

Инвестиции и иновации

4.7 Новите технологии и иновациите навлизат в практиката единствено чрез инвестиции, които се правят в домакинствата, предприятията и обществения сектор. Инвестициите са необходими за икономическото развитие и заетостта, както и за постигането на целите по отношение на климата и енергетиката. Инвестициите изискват наличие на определени рамкови условия. Те включват стабилна икономическа рамка, пазарно търсене и достъп до пазари. Освен това се изисква и наличие на добра регулаторна рамка - стабилна и предсказуема и избягваща ИСС/2/008/2009 г. – Комисия по икономическа политика 38

административни и финансови тежести за предприятията. В технологично развитие, иновации и внедряване на нови технологии могат да инвестират само печеливши предприятия. Следователно наличието на конкурентоспособна икономическа рамка е предпоставка за постигането на целите по отношение на климата и енергетиката. Също така при подходящ политически подход политиките в областта на климата и енергетиката могат да генерират растеж и работни места.

4.8 Двигател на промяната са технологичното развитие, от една страна, и промяната в отношението и поведението, от друга. И в двата случая за постигането на добри, трайни резултати е необходимо време. Делът на ЕС във финансирането на НИРД и иновации е малък в сравнение с ресурсите на държавите-членки. Жизненоважно е те да увеличат ресурсите, включително от приходите от продажбата на квоти за емисии по схемата за търговия с емисии, за НИРД като цяло и за чисти технологии в частност, както и да се потърсят критична маса и водеща роля в световен мащаб чрез ефикасно сътрудничество.

Изключително необходимо е да се създаде държавен инвестиционен фонд със значително по-сериозен ресурс от предвидения по бюджета фонд на обединените Фонд „Научни изследвания” и Националния иновационен фонд. Фондът ще подкрепя държавни и държавно-частни инвестиции за приложни научни изследвания, за създаване на високотехнологични производства, на експортноориентирани производства и инфраструктура за високоскоростен интернет.

4.9 Огромният потенциал на разработването и внедряването на ИКТ следва да се превърне в приоритет, включително и чрез изграждане на ширококолов интернет достъп в селскостопанските и високопланинските общини, което да позволи ефективното ползване на информационните технологии от земеделските стопани и общности.

4.10 България би трябвало да използва всички приходи от продажбата на квоти за емисии по схемата за търговия с емисии за подкрепа на инвестиции в НИРД и технологии в областта на климата и енергетиката. Все пак не трябва да се допуска, че е по-добре приходите да са по-големи. Прехвърлянето на големи суми от предприятията към държавата може да застраши инвестициите.

4.11 Да стартира нова мащабна държавна програма за подобряване енергийната ефективност на сградите, като стойността на спестената след

санирането на сградите енергия да се пренасочва към погасяване на заемите за саниране. За целта да се привлекат средства от новосъздадения Европейски фонд за енергийна ефективност на жилищното строителство (с общ финансов ресурс в размер на 8 млрд. евро) и, при необходимост, национално съфинансиране.

Социални и образователни аспекти

4.12 Друга важна мярка е **промяната на системата за социално подпомагане**. Част от социалните помощи трябва да се отпускат освен на база доходния критерий, но и срещу полагане на труд и за повишаване на квалификацията. Налице е голямо търсене на образование и обучение, чрез което предприятията, услугите в общественния сектор и работната сила да се научат да се справят с промени. Повече от наложително е отново да култивираме у гражданите желание за образование и кариерно развитие.

4.13 За да се гарантира **стабилността и устойчивостта на пенсионната система**, без да се извършват промени в модела на пенсионно-осигурителната система, е необходимо реализирането на редица мерки:

4.13.1 Да се осигури равнопоставеност между държавата (в ролята ѝ на работодател) и останалите работодатели - държавата да внася за осигуряването от нея лица пълния размер на полагащата се осигурителна вноска, като се отчитат категорията и срокът на получаване на пенсията. Тези средства да се приспадат от субсидията, която се предоставя на НОИ от Държавния бюджет за изплащане на пенсии. Това да бъде явно отразено в бюджетите на министерствата и другите административни структури и съответно да доведе до осветляване на публичната субсидия и реалния разход на държавата.

4.13.2 Минималният осигурителен доход на самоосигуряващите се лица да се определя на базата на актюерски разчети, гарантиращи на осигурените лица получаването поне на минимална пенсия за осигурителен стаж и възраст. Мярката да се обвърже с въвеждането на диференциран минимален осигурителен доход (прагове) по основни професии, каквито са например посредниците, адвокатите, нотариусите, лекарите и др., с едновременното засилване на контрола върху получаваните от тях доходи за плащане на съответните вноски. Минималният осигурителен праг ще позволи да не се преразпределят в рамките на фонд „Пенсии” средства за осигуряване на пенсиите на тази група осигурени.

4.13.3 Размерът на осигурителния доход на земеделските стопани да достигне минималния месечен размер на осигурителния доход за

самоосигуряващите се лица. За земеделските производители, получаващи субсидии от европейските фондове и националните доплащания, минималният осигурителен доход да бъде определен във функция от субсидията, тъй като тя представлява потенциална възможност за доход.

4.14 Моделите на потребление се променят с времето, а оттам се променя и производството. Според проучване на ETUC, SDA, Syndex, ISTAS и Wuppertal Institute⁵, нетният ефект за заетостта от мерките за намаляване на емисиите на парникови газове с около 40% до 2030 г. е в известна степен положителен. Ще настъпят обаче значителни промени в структурата на работните места и изискванията за квалификация. В проучването се заключава, че промените ще бъдат по-големи в рамките на отделните сектори, отколкото между секторите. Така например, очаква се прехвърляне на работни места от производството на електроенергия към дейности, свързани с енергийната ефективност, или от работни места в пътния транспорт към железопътния и водния транспорт.

4.15 Тъй като промените ще засегнат почти всички участници на пазара на труда, всички ще трябва да разполагат с възможности за образование, за да могат да се приспособят към променените изисквания.

4.16 Образованието и обучението, включително ученето през целия живот, са основна предпоставка за натрупване на знания и изграждане на икономика на познанието в България. Неотдавна Европейската комисия направи предложения за засилване на прогнозирането на нуждите от умения, което е жизненоважно за осигуряването на своевременна реакция от страна на образованието и обучението. По-доброто прогнозиране, подобреното съответствие между търсене и предлагане и засилените мерки за учене през целия живот са естествена част от антикризисните мерки и постигането на конкурентоспособността на българската икономика.

Енергетика и монополи

4.17 Съществена антикризисна мярка е реалната **либерализация на енергийния пазар** и демонополизация на енергийния сектор, в съответствие с изискванията и регламентите на ЕС.

⁵ Възложено от ГД „Околна среда“ на Европейската комисия проучване на изменението на климата и заетостта беше осъществено от консорциум, воден от Европейската конфедерация на профсъюзите (ETUC) и Агенцията за социално развитие (SDA), в който участваха Syndex, ISTAS и Wuppertal Institute. Проучването може да се намери на <http://www.etuc.org/a/3676>.

4.18 Необходимо е категорично отделяне **на държавата от управлението на търговски дружества** при запазване на справедливата конкуренция и съблюдаване на обществения интерес. Особено тревожно е участието на държавата в дружества с монополен характер.

За повишаване прозрачността на работата на монополните доставчици на обществени услуги, както и за всички държавни фирми, да се въведат изисквания за разкриване на информация, аналогични на прилаганите за публичните дружества

Селско стопанство

4.19 Необходимо е развитието на пазарни механизми, насърчаващи **комасацията на земята**, нарастване на процента на обработваемата земеделска земя, повишаване на технологичната култура в селското стопанство, което ще повиши маржиналната производителност и добиви на единица обработваема площ. Обработваемата земя е най-дълго замразявания капитал в модерната история на България, вследствие дефицита на управленски умения на политическия елит.

Еврофондове

4.20 Използване на средствата от структурните и Кохезионния фонд за компенсиране на недостига на свежи финансови средства за малките и средни предприятия и реалната икономика.

4.21 Мобилизиране на администрацията, занимаваща се с усвояване на предприєдинителни, структурни, кохезионен и аграрни фондове от ЕС за подобряване на тяхното използване като компенсиращ поток на намалението на притока на ПЧИ и външно кредитиране.

4.22 Оптимизиране на работата на схемите по оперативните програми чрез по-нататъшно намаляване и опростяване на процедурите, което да позволи по-бързия достъп до ресурсите на Европейския социален фонд, особено за МСП.

Доц. Лалко Дулевски
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ